

lar katliama uğramıştı. Kalavun'un amacı bu şehri de ele geçirerek bölgeyi Haçlılar'dan tamamıyla temizlemektir. Bu amaçla 689'da (1290) Kahire'den ayrıldı; ancak şehrin dışına çıktığı sırada hastalandı ve kısa bir süre sonra orada vefat etti (6 Zilkade 689 / 10 Kasım 1290). Tarihçiler onun kan dökmekten sakınan âdil ve merhametli bir hükümdar olduğunu kaydeder..

Memlükler'in en büyük sultanlarından olan Kalavun Suriye bölgesinde Memlük hâkimiyetini yerleştirmiş, devleti güçlendirmiş ve Memlük sultanları içinde bir hânedan kurmayı başarmıştır. Memlük Sultanlığı, araya giren üç sultan dışında 678-784 (1279-1382) yılları arasında onun soyundan gelen hükümdarlar tarafından yönetilmiştir. Kalavun'un icraatlarından biri de memlükleri arasından seçip Kal'atülcabel'deki kale burçlarına Burciyye denilen askerî birlikleri yerleştirmesidir. Sultanın özel bir önem verdiği bu birlik Burcî Memlükleri'nin esasını teşkil etmiş ve Kalavun'un hânedan kurmasında büyük rol oynamıştır.

Kalavun bazı vergileri kaldırmış, yaptırdığı arazi tahririyle bozulan iktâ sistemini düzeltilmiş, ticareti geliştirmek için çeşitli devletlerle anlaşmalar imzalamış, Yemen, Hindistan, Habeşistan ve Seylan tüccarlarına imtiyazlar tanımıştır. İmar işlerine de büyük önem veren Kalavun'un yaptırdığı binalar Memlükler döneminin en meşhur eserleri arasında yer alır. Kahire'de inşa ettirdiği Kalavun Külliyesi Memlük mimarisinin en güzel örneklerindendir. Halep Ulucamii'nin imarını da isteyen Kalavun, Filistin'de Halîl şehrinde tahir ettirdiği haremın yanına Ribâtü'l-Mansûrî adıyla bir ribât, Bîmâristânü'l-Mansûrî adıyla bir hastahane ve büyük su sarnıçları yaptırmıştır. Hücre-i saâdetin üzerindeki kubbetü'n-nûr ilk defa Kalavun zamanında kurşun levhalarla kap-

lanmıştır. Kalavun'un günümüze ulaşan bir diğer eseri de hanımlarından biri için inşa ettirdiği et-Türbetü'l-hâtûniyye'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-eyyâm ve'l-ûşûr fî sireti'l-Meliki'l-Manşûr* (nşr. Murad Kâmil), Kahire 1961; Baybars, *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fî'd-devleti't-Türkiyye* (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire 1987, s. 89-126; Şâfi' b. Ali, *el-Fazlû'l-me'sûr min sireti'l-Meliki'l-Manşûr* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1418/1998; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fî ahbârî'l-beşer* (nşr. Mahmûd Deyyûb), Beyrut 1417/1997, II, 345-359; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, VIII, 231-303; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIII, 270-317; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih fî eyyâmî'l-Manşûr ve benîh* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1976, I, 48-135; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/3, s. 663-756; a.mlf., *el-Hıttâ*, II, 238; Aynî, *İk-dü'l-cümân* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1408/1988, II, 225-391; III, 12-23; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, I/1, s. 346-364; R. Irvin, *The Early Mamluk Sultanate 1250-1382*, London 1986, s. 62-84; İsmail Yiğit, *Siyâsi-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi : Memlükler*, İstanbul 1991, VII, 58-63; M. Hamza İsmâil el-Haddâd, *es-Sultânü'l-Manşûr Qalâwûn*, Kahire 1413/1993; P. M. Holt, *Early Mamluk Diplomacy*, Leiden 1995; Kamaruzaman Yusoff, "Al-Malik Al-Mansur Qalawun", *Jebat*, sy. 17 Selangor 1989, s. 71-82; Ali Aktan, "Bahri Memlüklerden Sultan Kalavun ve Hanedanı", *TTK Belleten*, LIX/226 (1995), s. 605-620; Sobernheim, "Kalavun", *IA*, VI, 121-123; Hassanein Rabie, "Qalawun", *El²* (Fr.), IV, 505-507.



İSMAİL YİĞİT

KALAVUN KÜLLİYESİ

Kahire'de
XIII. yüzyıla ait külliye.

Mısır'da İslâm sanatının ortaya koyduğu en önemli yapılardan biri olup 683'te (1284-85) Memlük Sultanı el-Melikü'l-Mansûr Kalavun tarafından inşa ettirilmiştir ve cami, medrese, türbe, hastahane (bîmâristan) meydana gelmekte-

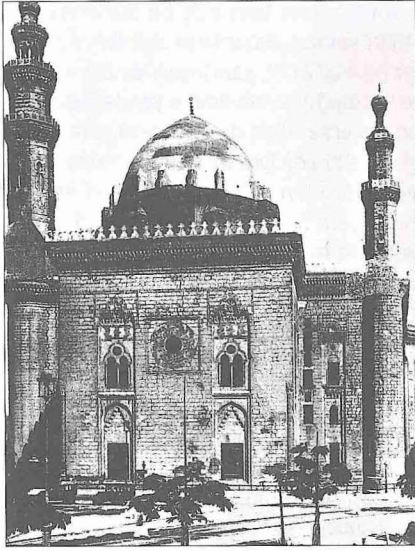
dir. Külliyeinin üzerinde bulunduğu sokağa sadece medrese ve türbenin cepheleri bakmakta, arka tarafta bulunan bir geçit hastahaneye kadar uzanmaktadır. Kalavun Külliyesi'nin cephesi 20 metreyi bulan yüksekliğiyle âbidevi bir görünüm arz etmektedir. XIII. yüzyıl için değişik bir örnek olan bu cephe sivri kemerli nişlerle hareketlendirilmiştir ve girintili çıkıntılı cephe düzenlemesiyle dikine uzanan bir mimari görüntü sağlanmıştır. Sivri kemerli nişler binaya çok katlı bir görünüş veren üç sıra pencereye sahiptir. En alttaki pencereler geniş dikdörtgen açıklıklı ve demir kafesli, orta sıradakiler daha küçük ve sivri kemerlidir. Üst sıradaki pencereler ise sivri kemerli ikiz pencere şeklinde olup üstlerinde de bir yuvarlak pencere vardır. Gerek cephede gerekse iç mekânda İslâm öncesi devirlere ait devşirme sütun ve sütun başlıkları görülmektedir. Özellikle cephedeki sütun dizisi Kahire'de mevcut olan tek örneklerdir. Cephede alt sıra pencerelerin üzerinde taş yüksek kabartma olarak işlenmiş bir yazı şeridi yer almaktadır. Orijinal olan taçkapı siyah-beyaz mermerden yapılmıştır ve geçmeli motiflere sahip yuvarlak bir kemerle nihayetlenmektedir. Üzerinde geometrik şekiller bulunan tunç kanatlar karakteristik Selçuklu süslemeleriyle işlenmiştir.

Külliye de medresenin güney eyvanı üç kemerle avluya açılan üç nefli bir cami haline getirilmiştir. Ortadaki Mısır orijinali granit sütunların başlıkları Bizans'tan devşirmedir. İç mekânda alçıdan yapılmış çiçek motifleriyle mermer sütunçeler ve kemerler duvarları süsleyen unsurlardır. XIX. yüzyıl başında yapılmış bir çatı ile örtülü olan bu mekânda ahşap tavan altın yaldızlı ve boyalıdır. Mihrap zengin biçimde mermerle tezyin edilmiş olup üst kısmı bitkilerle dolu bir vazoyu tasvir eden mozaik süslemeye sahiptir. Mihrap nişinin köşelerine birer sütun yerleştirilmiştir, üstlerinde küçük kemer sıralarından oluşan bir süsleme görülür.

Medrese bütünüyle korunamamışsa da planı hakkında bilgi mevcuttur. Birbirine eşit olmayan dört eyvanla çevrili avlunun yanlarında ve eyvanlar arasında iki katlı talebe odaları vardır. Cami haline getirilen güney eyvanının karşısında büyük bir eyvanla iki yanda daha küçük birer eyvan bulunmaktadır. Medresenin cephesinde kuzey köşede yer alan sebîl, 726 (1326) yılında Kalavun'un oğlu Sultan el-Melikü'n-Nâsir Muhammed tarafından külli-



Kalavun Külliyesi'nin bîmâristan kısmı



Kalavun Camii – Kahire / Mısır

yeye eklenmiş olup Mısır'daki en eski sebildir.

Külliyeye dahil bulunan, içinde Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'in ve Kalavun'un diğer oğullarının defnedildiği türbenin kareye yakın bir planı vardır. Yapı, Kahire'deki en güzel tezyinata sahip Ortaçağ binalarından biri olarak kabul edilmektedir. Yapıya, belki Bizans tarzı olan basık kubbeli bir revakla çevrelenmiş bir küçük avludan ulaşılır. Bu avlunun ortasında eskiden bir fiskeye mevcuttu. Avludan alçı süslemeli, kemerli bir kapı ile türbeye geçilmektedir. Türbenin ortasında dört pâyve ve dört pembe granit sütunun taşıdığı kemerlere oturan kubbe yer almaktadır. Kubbeli bölüm, iki çift sütunla değişken olarak yerleşen iki çift payandadan meydana gelen şekliyle Kudüs'te Kubbetü's-sahre'deki sekizgene benzer. Orijinal kubbe ortadan kalkmış olup 1903'te yapılan mevcut kubbe, Kalavun'un oğlu el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun'a ait türbenin (687/1288) kubbesine göre tasarlanmıştır. Kalavun'un oğlu el-Melikü'n-Nâsır Muhammed tarafından yaptırılan ve iyi tamir edilip korunan bir ahşap paravan ortadaki sekizgen kısmı çevrelemektedir. Kubbe sekiz kemerle duvarlara bağlanmıştır. Arada oluşan sekiz bölümün tamamı, çokgenlerden oluşan geometrik bir kompozisyona sahip boyalı ve altın yaldızlı ahşap tavanla örtülmüştür.

Pencere girintilerinin de gösterdiği gibi binanın cephesi sokağın topografik dokusuna uydurulmuş ve iç duvarlar dışarıdakilerle birlikte yana doğru çarpılmıştır. Bu duvarlar üzerinde yer alan dolapların ahşap kanatları vardır. Duvarların alt kısmı panolar halinde düzenlenmiş olup renkli taş, sedef ve mermer kaplanmıştır. Bu panoların bir kısmında Muhammed isminin tekrarlandığı köşeli küfi yazılı kompozisyon mevcuttur. Bu tarz düzenleme Kahire'de ilk defa görülmektedir. Panoların üstünde oyma tekniğiyle yapılmış bitkisel kompozisyonlu mermer levhalarla bunun üzerindeki ahşaba kabartma harfli olarak yazılmış kitâbe bütün mekânı çevrelemektedir. Ahşap kaplama tavan çokgenlerden müteşekkil bir kompozisyona sahip olup boyanmış ve altın yaldızla yaldızlanmıştır.

Türbede yer alan ihtişamlı mihrap aynı zamanda Ortaçağ Kahiresi'nin büyük mihraplarından biridir. 7 m. yüksekliğinde, 4,50 m. genişliğinde ele alınan mihrabın köşeleri kademeli yerleştirilmiş üçlü sütunlarla yumuşatılmış olup nişi iki renkli taştan örülmüş at nalı kemere sahiptir. Kemer köşeleri, renkli taşlarla mozaik tekniğinde yapılmış geometrik kompozisyonla dolgulanmıştır. Köşedeki orta sütunların üstünde üç, mihrap nişi içinde dört sıra halinde, üstleri istirdiye kabuğu şeklinde düzenlenmiş zarif sütunçeli küçük nişler bulunmaktadır. Mihrap nişinin içinde, arada iki bölümde renkli taş kakma ile yapılmış geometrik kompozisyonlu süsleme vardır.

Kalavun sultan olmadan önce 675 (1276) yılında Şam'da Nüreddin Zengî'nin bîmâristanını görmüş ve burada tedavi olmuştur. Bu yapıdan ilham alarak Kahire'de Bîmâristânü'l-Mansûrî adıyla da anılan kendi bîmâristanını yaptırmıştır. Cepheden görülemeyen yapıya külliye'nin arkasındaki bir geçitle ulaşılmaktadır. Külliye'nin önemli bir bölümünü oluşturan harap durumdaki bîmâristanının dört eyvanlı bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Güneydoğu ve kuzeybatıda karşılıklı yer alan derin eyvanlar selsebil, kanal ve havuzları ile dikkati çekmektedir. Kuzeydoğuda üç kemerle avluya açılan "T" biçiminde bir eyvan yer almaktadır. Yıkılmış olan güneybatı eyvanı diğerlerine göre daha geniş yapılmıştı. Kuzey köşede küçük odalarla çevrili iki avludan geniş olanı erkek hastalara ayrılmış bölümdür. Yıkık olan küçük avlu ise kadınlara aittir. Selsebil, kanal ve havuzlarında

mermer ve renkli taş mozaikleriyle bîmâristanının çok ihtişamlı bir yapı olduğu anlaşılmaktadır (ayrıca bk. *DİA*, VI, 170).

Yapı grubunun belki de en gösterişli ve en ilgi çekici bölümlerinden biri üç katlı ve kademeli olarak inşa edilen minaresidir. Katların ilki iki renkli taştan inşa edilmiştir. İlk kat, stalaktitli kirişler üzerinde at nalı biçimli kemerlere sahip olup stalaktitlerle sona erer. İkinci katta at nalı biçimli kemerler ve yastık şeklinde yuvarlak kemer taşları vardır. Minarenin üçüncü katı, aslı 1303 depreminde yıkıldığı için Kalavun'un oğlu el-Melikü'n-Nâsır Muhammed tarafından tuğladan yaptırılmıştır. Alçı tezyinatlı üst kısım, eski Mısır saz motiflerini hatırlatan dikey bir pervazla yuvarlak bölüm olarak son bulur. Bunun üzerinde yer alan başlık kısmı zaman içinde kaybolmuş ve daha sonraki bir devirde yerine mevcut konik kısım yapılmıştır. Depremin ardından el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'in minarede yaptırdığı tamirat ilk katın üzerinde oyulmuş bir kitâbeyle belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Herz, *Die Baugruppe des Sultans Qalawun*, Hamburg 1910; Hasan Abdülvehhâb, *Târîhu'l-mesâcidi'l-eşeriyye*, Kahire 1946, s. 11 vd.; K. A. C. Creswell, *The Muslim Architecture of Egypt*, Oxford 1952-60, II, 64 vd., 191 vd.; G. Wiet, *Les mosquées du Caire*, Paris 1966, I, tür.yer.; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 98-100; G. Michell, *Architecture of the Islamic World*, London 1984, s. 225; Doris Behrens-Abouseif, *The Minarets of Cairo*, Cairo 1985, s. 70-72; M. Meinecke, "Das Mausoleum des Qala'un in Kairo - Untersuchungen zur Genese der Mamlukischen Architekturdekoration", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo*, XXVII (1971), s. 47 vd.; Arslan Terzioğlu, "Bîmâristan", *DİA*, VI, 170.



DORIS BEHRENS-ABOUSEIF

KALÂÏ

(bk. REF'î-i KALÂÏ).

KALB

(bk. MAKLÛB).

KALB

(القلب)

Sözlükte "bir şeyin içini dışına çıkarmak, altını üstüne getirmek, ters çevirmek, bir şeyi başka bir şeye dönüştürmek ve değiştirmek" gibi anlamlara ge-